

gebracht voor een meer algemene vergelijking: deze van de gelijklopende karakteristieken (zoals van de divergenties) bij de zo felle tegenstanders die socialistische, communistische en christelijke arbeidersbewegingen waren.

Dat Cardijn na 1945 onder de indruk kwam van de bewapeningswedloop en de vredeproblematiek, van de honger en de eigenheden van de Derde Wereld en zijn 'verovering' omhoog tot 'verandering', maar niet tot een nieuwe synthese kwam (Tihon) is begrijpelijk. Dat hij de evolutie bleef volgen is al merkwaardig. Hij was trouwens minder denker dan man van de praktijk (of moet men zeggen 'praxis'?), zoals hijzelf wel wist. Toch krijgt men als lezer de indruk, dat de grote jaren van Cardijn na 1945 voorbij waren. Was dat zo, of hebben de auteurs van Cardijn - Tihon terzij gelaten - iets niet voldoende uitgewerkt?

Zoals de auteurs van *ACW-60* het zelf zeggen: het programma van deelstudies betreffende de katholieke organisaties is niet af. Er valt nog veel te doen. Toch denk ik dat er al voldoende materiaal is voor de studie van meer algemene vragen. *Cardijn* heeft me reeds beter doen begrijpen hoe het apolitisme met zo'n ogenschijnlijk gemak in het ACW kon ingevoerd worden. Nog onbeantwoord is voor mij welke de inhoud(en) en welke het politiek gewicht geweest zijn van het personalisme, om maar dit element van die ideologie te noemen.

Goede studies beantwoorden vragen, maar roepen nieuwe problemen op. Sinds Scholl werden heel wat-afzonderlijke onderwerpen in licentieverhandelingen en andere studies aangepakt. Nu blijkt dat de katholieke arbeidersbeweging een eigen, wetenschappelijk gefundeerde geschiedenis in haar bezit heeft. Daarin komen de interne spanningen en belangtegenstellingen van de katholieke zuil eerlijk en onverbloemd aan bod. Ik vraag de auteurs mij wel een binnenpretje te gunnen: zelden las ik zoveel over klassenstrijd als in deze geschiedenis van een standsorganisatie, die juist opgezet werd om de samenwerking tussen klassen te organiseren.

J. Verhelst

J. Morriën, *Indonesië los van Holland. De CPN en de PKI in hun strijd tegen het Nederlands kolonialisme* (Amsterdam: Pegasus, 1982, 272 blz., f30,—, ISBN 90 6143 180 8).

Er waren enkele Nederlandse partijen die een - in de regel vrij losse - band hadden met een zusterorganisatie in Nederlands-Indië. Dat gold voor de confessionele partijen en, op een bijzondere wijze, voor de CPH/CPN. Op een bijzondere wijze omdat de partner van deze partij, de PKI, een onderdeel vormde van de Indonesische noncoöperatieve beweging en gedurende het grootste deel van haar bestaan in de illegaliteit verkeerde. Een bijkomende bijzonderheid was nog, dat de contacten tussen de Nederlandse en de Indonesische communisten niet alleen onderhouden werden door partijbestuurders en individuele leden, maar ook via de Comintern liepen. Alles bijeen een interessante relatie en het is daarom een uitstekende gedachte geweest van Morriën, redacteur van *De Waarheid*, CPN-bestuurder en sinds jaren Indonesië-specialist van zijn partij, om een en ander aan een nader onderzoek te onderwerpen.

In zijn boekje krijgt de lezer een globaal overzicht voorgezet van de standpuntbepalingen van de Indonesische en Nederlandse communisten in de voor hen meest relevante kwesties, die zich gedurende deze eeuw hebben voorgedaan. Soms ook wordt hem een blik gegund in de Moskouse keuken. Zo laat hij aan de hand van de Sowjet-auteur Rjeznikow zien,

hoe de PKI-leiders Moeso en Alimin, nadat hun partij tot een gewapende opstand besloten had, in 1926 naar Moskou afreisden om daar de zegen van de Comintern voor deze onderneming af te smeken. Dat werd evenwel geen succes omdat de Cominterntop, aldus Rjeznikow, de tijd hiervoor niet rijp achtte. Hierdoor niet ontmoedigd gaven Moeso en Alimin, zonder overigens van hun voornemen hiertoe in Moskou blijk gegeven te hebben, niettemin het startsein tot de opstand. Deze was echter alweer neergeslagen, voordat de beide leiders Indonesië hadden kunnen bereiken. Ondanks het feit, dat zij lelijk bij de neus genomen waren, haalden de Cominternbestuurders Moeso en Alimin als helden Moskou binnen en prezen het gebeurde tegenover de buitenwereld als een triomf van communistische agitatie. Bovendien kreeg de CPH ervan langs, omdat zij de opstand slechts halfhartig gesteund zou hebben. Morriën, die de mededelingen van Rjeznikow niet helemaal vertrouwt, merkt naar aanleiding hiervan op, dat de Comintern dan toch maar de gewapende strijd tegen de internationale bourgeoisie in haar statuten had geschreven en daarmee de PKI tot haar daad had aangezet. Inderdaad blijft het de vraag of de Comintern zich aanvankelijk intern wel gereserveerder heeft opgesteld, dan zij naderhand naar buiten heeft doen blijken. De bron daarvoor blijft Rjeznikow die, aldus Morriën, de Cominternarchieven 'kennelijk' heeft kunnen inzien. Behalve voor een betrouwbare Russische partijgenoot zijn deze archieven echter niet toegankelijk en zo blijft het historisch onderzoek giswerk, zelfs voor de geschiedschrijver van de CPN.

De boeiendste gedeelten van Morriëns boek worden gevormd door die passages, waarin de vooroorlogse ontwikkelingen worden beschreven. Voor een deel is dat toe te schrijven aan de (relatieve) grotere openbaarheid, waarin het internationale communistische bedrijf zich in die jaren afspeelde, voor een ander deel aan de openlijke verdeeldheid binnen de communistische beweging in Nederland. Dat gaf nogal eens aanleiding tot vuurwerk, waarvan de gloed ook in het geschiedverhaal nog doorschijnt. Hoezeer de Indonesiëpolitiek van de Nederlandse communisten een functie was van de strijd in Nederland blijkt uit Wijnkoops uiteenzetting uit 1913, waarin hij de leuze 'Indonesië los van Holland' introduceerde. Het was immers 'in het klassebelang van het Nederlandsche proletariaat' dat de macht van haar uitbuiters, die uit Indië kwam, daar gebroken werd. Evenzo kan de toevoeging aan deze leuze van het woordje 'Nu', in 1930, slechts verklaard worden vanuit het verlangen van de CPH om zich te profileren tegenover de SDAP. Het uitstippelen van een meer concrete strategie werd aan de Indonesische kameraden overgelaten. Uit dit boek althans blijkt betrekkelijk weinig van een stelling nemen van de Nederlandse communisten in urgente tactische vraagstukken als het al dan niet samenwerken van de PKI met nationalisten van Islamitische of burgerlijke signatuur. Een uitzondering hierop moet worden gemaakt voor W. van Ravesteijn. De relevantie van dergelijke vraagstukken was, naar het voorkomt, voor het merendeel der leiders in Nederland niet bijster groot. Anderzijds was de morele steun die de Nederlandse communisten aan hun Indonesische kameraden gaven zeker niet zonder betekenis. Van groot belang was stellig dat zij hen in de jaren van ballingschap een forum konden bieden, tot in de Staten-Generaal toe, waarin zij de stem van de PKI konden doen blijven klinken.

Dit boekje is rijk aan krasse uitspraken en historische simplificaties. Zo worden de mislukte communistische opstanden van 1926 en 1948 aan 'provocaties van de imperialisten' toegeschreven, terwijl ook in de coup van 1965 de hand van het Amerikaanse imperialisme onderkend wordt. In het laatste geval citeert de schrijver zichzelf uit vroeger werk. Voor het overige blijft, ondanks alle verbaal geweld dat op de lezer afkomt, de opstelling van de schrijver bescheiden. Doorgaans beperkt hij zich tot het weergeven van de toenmalige standpunten, soms voorzien van een bondig commentaar. Een meesterwerk

van kritische geschiedvorsing is dit werkje niet. Als naslagwerk, voor een eerste oriëntatie, kan het echter van nut zijn.

P.J. Drooglever

G. van Haver, *Onmacht der verdeelden. Katholieken in Vlaanderen tussen democratie en fascisme 1929-1940* (Berchem: EPO, 1983, 300 blz., BF495,—, ISBN 90 6445 892 8).

Het is opvallend hoeveel fascistten of leden van nieuwe-orde-bewegingen katholiek of van katholieke huize waren. Vanuit die vaststelling is er maar een kleine stap nodig om een oorzakelijk verband te leggen tussen catholicisme en fascisme. Dat dit verband alvast voor Vlaanderen ten onrechte wordt gelegd, toont G. van Haver aan in haar werk *De onmacht der verdeelden*. Dit proefschrift vult een leemte aan in de historische kennis betreffende België in de jaren dertig. Die lacune kwam sterk op de voorgrond in de vaak gepassioneerde discussie die maandenlang - ook ver buiten de kring van de Belgische historici - omtrent de televisiereeks 'De Nieuwe Orde' werd gevoerd. Een belangrijk facet van het debat vond zijn oorsprong in de soms ongenueanceerde of te weinig gefundeerde wijze waarop M. de Wilde de invloed van kerk en clerus op het ontstaan van sympathieën voor de nieuwe-orde-ideeën benaderde. De samensteller van het programma ging voorbij aan de vaak tegenstrijdige meningen, die de kerk, de gelovigen en de katholieke organisaties omtrent het fascisme en de nieuwe orde waren toegegaan. Dat is precies de thematiek die G. van Haver behandelt. Zij geeft in haar werk een helder overzicht van de sterk uiteenlopende reacties van de katholieken in Vlaanderen op de voornamelijk uit Duitsland en Italië binnendringende nieuwe-orde-ideeën en de eigen gestalte die organisaties en tijdschriften daaraan in het Nederlandstalig gedeelte van België gaven.

De conflicten tussen kerk en fascisme in Duitsland en Italië situeerden zich in hoofdzaak rond opvoeding en onderwijs. De samenwerking die niettemin tussen een aantal katholieken en de fascistten tot stand kwam, was vaak ingegeven door een pastorale bekommernis, maar werd ook in ruime mate vergemakkelijkt door de ideologische affiniteiten die catholicisme en fascisme vertoonden. Beide stelsels waren tegen het liberalisme gekant en stelden in de plaats van het individualisme de dienstbaarheid aan een gemeenschap, gebaseerd op eerbied voor gezag en gezin. Bovendien hadden katholieken en fascistten een gemeenschappelijke ervvijand, namelijk het communisme.

Bij de katholieken in Vlaanderen begon, zowel langs Vlaams-nationale als langs traditioneel democratische zijde, een brede discussie over de maatschappelijke ordening vanaf 1933-1934 op gang te komen. Tot een samenwerking, een 'concentratie' van de verschillende tendenzen kwam het evenwel niet, wegens de onverenigbaarheid van de opvattingen die de katholieken in Vlaanderen waren toegegaan. Het waren overigens enkel de parlementsverkiezingen van 1936 die een duidelijke verschuiving naar de nieuwe orde toe te zien gaven; in 1939 was de oude orde grotendeels hersteld.

Alhoewel de katholieke democraten in Vlaanderen gekant waren tegen de brutale onderdrukking en het racisme van het nationaal-socialisme, wezen zij het Hitler-regime voornamelijk af wegens de kerkvervolging in Duitsland. De Vlaams-nationalisten daarentegen onderhielden geregelde contacten met Nazi-Duitsland. Toch was er ook Vlaamse belangstelling voor het regime en de realisaties van Mussolini, en meer in het bijzonder voor het Italiaanse corporatisme. Ook omtrent de corporatieve organisatie liepen de meningen in katholiek Vlaanderen echter uiteen. De Vlaams-nationalisten dachten aan een staats-